СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 331.101.262:332.122:338.43

Ф.А. ВАЖИНСЬКИЙ,
к.е.н., ст. науковий співробітник, Інститут регіональних досліджень НАН України ім. М.І. Долішнього

Перспективні напрямки використання трудового потенціалу та його роль у розвитку сільських територій

Розглянуто сектори, на які зорієнтована з урахуванням світової практики, а також реалій економічного життя модель сільського господарства України. Виділено найбільш важливі групи причин падіння сільськогосподарського виробництва. Наведено пропозиції стосовно реорганізації форм господарювання в сільському господарстві та щодо вирішення демографічних проблем села. Окреслені перспективи формування й використання трудового потенціалу сільських територій. Визначено основні напрями забезпечення ефективності функціонування господарських суб'єктів на селі.

Ключові слова: *трудовий потенціал, зайнятість, ринок, міграція, сільські території, сільськогосподарські підприємства, демографічна політика, сільське господарство.*

Ф.А. ВАЖИНСКИЙ,
к.э.н., ст. научный сотрудник, Институт региональных исследований им. М.И. Долишнего НАН Украины

Перспективные направления использования трудового потенциала и его роль в развитии сельских территорий

Рассмотрены сектора, на которые ориентирована с учетом мировой практики, а также реалий экономической жизни модель сельского хозяйства Украины. Выделены наиболее важные группы причин падения сельскохозяйственного производства. Приведены предложения по реорганизации форм хозяйствования в сельском хозяйстве и по решению демографических проблем села. Обозначены перспективы формирования и использования трудового потенциала сельских территорий. Определены основные направления обеспечения эффективности функционирования хозяйствующих субъектов на селе.

Ключевые слова: *трудовой потенциал, занятость, рынок, миграция, сельские территории, сельскохозяйственные предприятия, демографическая политика, сельское хозяйство.*

F. VAZHYNSKYY,
Ph.D., Senior Researcher, Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine

Prospective directions of use of labor potential and its role in rural territories development

Sectors on that are oriented the model of agriculture of Ukraine within international practice and also the realities of economic life are considered. The most important groups of reasons of the decline of agricultural production are highlighted. The proposals concerning the reorganization of forms of management in agriculture and the decision of demographic problems of the village are produced. Prospects of formation and use of labor potential of rural areas are highlighted. The main directions of ensuring the efficiency of the economic entities functioning in the village are defined.

Keywords: *labor potential, employment, market, migration, rural areas, agricultural enterprises, demographic policy, agriculture.*

Постановка проблеми. В умовах становлення і розвитку ринкових відносин на селі, зокрема в період економічної нестабільності в країні, особливої уваги з боку держави потребують вирішення проблеми відтворення та ефективного використання трудових ресурсів, передусім у новостворених виробничих структурах аграрної сфери (фермерські

 © Ф.А. ВАЖИНСЬКИЙ, 2016

господарства, акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, обслуговуючі кооперативи, приватні та приватно–орендні підприємства, спільні господарства) стосовно подальшого розвитку і удосконалення нових форм господарювання, формування відповідної інфраструктури, служб агросервісу, налагодження заготівлі, збуту і переробки сільськогосподарської продукції, фінансово–кредитного забезпечення їх діяльності. У такій ситуації дослідження проблеми ефективної зайнятості трудових ресурсів є актуальним.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вагомий внесок у розробку проблеми становлення, використання і розвитку трудового потенціалу українського села зробили М.І. Долішній, С.М. Злупко, М.А. Лендєл, Е.М. Лібанова, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.П. Мікловда, П.Т. Саблук, Л.К. Семів та ін.

Однак проблеми використання трудових ресурсів сільських територій вимагають подальшого дослідження з приводу цілеспрямованого регулювання чисельності сільського населення, зростання кількісних, якісних характеристик трудового потенціалу, з врахуванням таких процесів, як природний рух, міграція, економічна активність населення, рівень зайнятості, конкурентоспроможність.

Мета статті – визначити перспективні напрями використання трудового потенціалу в контексті розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням світової практики, а також реалій економічного життя модель сільського господарства України зорієнтована на три сектори [3, с. 121]. Перший – підприємницький – представлений великими колективними структурами зі стратегічною орієнтацією на одержання максимального прибутку і цільовою орієнтацією вирішення проблеми забезпечення продовольством на національному рівні. Другий – це класичний селянський сектор – особисті селянські господарства населення – стратегічно зорієнтований на виживання, не є основним місцем роботи для основної частини їх власників, хоча за доходами вони займають провідне місце. Третій – сільське (фермерське) господарство займає проміжне місце між вказаними секторами. В стратегічному плані його функція обмежується поки що роллю варіантної альтернативи.

Незважаючи на позитивні зрушення в сільському господарстві, простежується падіння сільськогосподарського виробництва. Причин такого становища є досить багато, з числа яких можна виділити найбільш важливі три. Перша група знаходиться у сфері макроекономіки і полягає у відсутності необхідного підприємницького середовища, зокрема, в порушенні принципу еквівалентності обміну. Нееквівалентність обміну сільського господарства з іншими сферами АПК спричинює його збитковість. Внаслідок своїх особливостей сільське господарство в таких умовах зосереджується в особистих господарствах населення.

Друга група причин знаходиться на регіональному рівні. Кінцеві результати сільськогосподарського виробництва формуються в організаційно–технологічному циклі «виробництво – заготівля – переробка – торгівля», і для того, щоб усунути несправедливість в розподілі прибутків необхідно сформувати інтегровані структури, і цей напрям сьогодні має бути ключовим. У результаті господарства створюють власну переробну мережу, тоді як завантаженість наявних виробничих потужностей переробних підприємств постійно скорочується.

Третя група проблем пов'язана з реформуванням господарств. На шляху формування в підприємницькі структури сільськогосподарські підприємства проходять ряд етапів [2]. Перший етап – це реформування відносин власності. Паювання майна і землі є першоосновою реформування у цій сфері. Другий етап – модернізація технічної і технологічної бази, спеціалізація і розміщення виробництва. Тут необхідним є розширення інвестиційної діяльності, опрацювання умов для залучення інвестицій як зарубіжних, так і вітчизняних інвесторів та доступності кредитів. Третій етап передбачає розробку механізму поєднання власності і управління, раціоналізацію системи управління, внутрішньогосподарську реорганізацію.

Унаслідок цього необхідне зміщення центру реформи безпосередньо у виробничі структури, трансформуючи господарства в різні форми об'єднань невеликих колективів працівників, залучаючи до співпраці селянські (фермерські) господарства та особисті селянські господарства населення. Як один із варіантів можна навести таку модель реорганізації форм господарювання у сільському господарстві:

1) кооперативи по наданню необхідних гарантованих послуг: збут, постачання, торгівля, переробка, ремонт і прокат техніки тощо;

2) автономні колективи по виробництву сільськогосподарської продукції, поєднуючи тваринництво і рослинництво (з чисельності працюючих до 10–15 чол.);

3) колективи, зайняті несільськогосподарською діяльністю: ремісництво, будівництво, транспорт, пошиття, ткацтво та ін. Відносини в середині такого об'єднання на перших етапах можуть ґрунтуватися на договірній основі. Зрозуміло, що першоосновою такої трансформації є паювання майна і землі, визначення вартості останньої і введення її в ціновий механізм як інструмент управління та регулювання відносин між створеними колективами [5, с. 143].

Глибока економічна криза в усіх галузях народного господарства і сферах життя населення не дозволяє досягти системного вирішення демографічних проблем села, тому необхідна концентрація економічних зусиль на вирішення найбільш гострих з них, а саме:

– збереження і покращення здоров'я сільського населення. Реалізація такої мети передбачає організацію усіх сфер господарювання на поліпшення умов життя, зокрема умов праці, побуту, дітородної діяльності;

– розроблення механізму привабливості трудової діяльності, особливо молоді, в сільській місцевості шляхом розміщення тут сфери прикладання праці (розвиток підприємництва і бізнесу, соціальної інфраструктури села, створення нових робочих місць і зайнятості населення та ін.);

– удосконалення організаційно–правових засад для стабілізації, піднесення і пріоритетного розвитку сільськогосподарського виробництва;

– покращення умов праці працівників аграрної сфери, шляхом підвищення рівня механізації технологічних і виробничих процесів та поліпшення виробничої інфраструктури і соціального облаштування робочих місць;

– посилення демографічної спрямованості та демографічної ефективності заходів у всіх сферах життя селян і насам–

перед в оплаті праці. Рівень оплати праці має бути достатнім для розширеного відтворення робочої сили, зростання її якості та належних умов її використання;

– поліпшення навколишнього природного середовища шляхом покращення екологічних умов проживання в сільській місцевості;

– покращення соціального облаштування сільських територій, реконструкція міжселищних і сільських доріг, забезпечення сільського населення об'єктами медичного, культурно–освітнього, торговельного та житлово–комунального призначення і таке інше.

У результаті досліджень даної проблеми встановлено тісну взаємозалежність між розвитком демографічних процесів та зайнятістю населення: з одного боку, демографічна складова є основою формування трудового потенціалу, трудового попиту, чисельності зайнятих в різних галузях і сферах економіки, участі жінок у суспільному виробництві, а з іншого – рівень і структура зайнятості, а відтак рівень доходів населення зумовлюють розвиток демографічних процесів.

Значно впливає на рівень зайнятості в сільському господарстві сезонність використання трудових ресурсів. Вона є причиною значних втрат робочого часу, непродуктивних затрат господарств, неповної зайнятості робочої сили впродовж року.

У сучасних умовах структура зайнятості сільського населення в Україні значною мірою змінюється під впливом міграційних процесів. Найбільшою активністю серед сільськогосподарських мігрантів виділяється молодь, а це впливає на зниження народжуваності на селі – «старіння населення», в тому числі трудових ресурсів. Молоді люди емігрують із села з метою продовження навчання або влаштування на роботу. Серед них переважають особи із неповною середньою, середньо загальною та середньо спеціальною освітою. Це об'єктивний процес, який не можна стримувати. Важливіше створити належні умови праці і проживання на селі, щоб після закінчення навчання молодь поверталася на село.

Достатня кількість робочих місць, розвинута транспортна мережа, рівень життя (прожитковий мінімум, рівень доходів), професійної підготовки, стан здоров'я населення, розвиненість соціальної інфраструктури села мають вирішальний вплив на зайнятість. Крім того, перспективи формування і використання трудового потенціалу села, пошук основних шляхів регулювання та прогнозування зайнятості в галузях сільського господарства, викликають необхідність формування сільського ринку праці. Формування сільського ринку праці відбувається під впливом процесів реструктуризації та приватизації.

Назріла гостра потреба розробки нової агарної політики, в якій економічні інтереси і потреби селянства повинні бути первинними.

Слід законодавчо і економічно підтримати реорганізацію сільськогосподарських підприємств, а також формування і збільшення розмірів селянських фермерських господарств. Розширення сфери діяльності агроформувань, поєднання їх діяльності з агропромисловим виробництвом, постачанням, збутом, зберіганням, реалізацією продукції допоможе створити нові робочі місця, усуне сезонність використання праці в сільському господарстві, зросте оплата праці. Необхідне поєднання державного і ринкового регулювання ринку праці, соціального захисту населення на ринку праці, а також підтримки вітчизняного сільгоспвиробника з боку державних органів, що включає надання субсидій, пільгових кредитів, інвестицій, зниження податкового тиску, сприятливу цінову політику і таке інше. Діючий економічний механізм управління розвитком сільськогосподарських галузей є недосконалим як на макрорівні, так і на рівні АПК країни, а тому більшість його суб'єктів функціонують з низькою ефективністю.

З метою підвищення ефективності агроформувань як на регіональному, так і на макрорівні в Україні є потреба удосконалення економічного механізму АПК з урахуванням та використанням певних принципів. Зокрема, системного підходу, що дозволяє розглядати АПК України та його регіональні підрозділи як невід'ємну складову національної економіки, формувати національну структуру економічних взаємовідносин на всіх ієрархічних рівнях управління. Ставиться завдання комплексного, забезпечення максимального використання ресурсного потенціалу АПК та його структурних підрозділів, формування партнерських відносин між виробниками, постачальниками та споживачами сільськогосподарської продукції, інтегрованість у напрямах об'єднання дрібних сільськогосподарських товаровиробників в сучасні інтегровані структури з метою забезпечення інноваційного розвитку АПК, створення рівних умов для доступу до ресурсів, фінансових ринків, забезпечення ефективності і конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

В основу нової аграрної політики має бути закладена система фінансово–економічної підтримки сільськогосподарського виробництва державою з метою його фінансового та матеріально–технічного ресурсного забезпечення. У соціальному відношенні це має проявлятися у прискоренні процесів соціального відродження села, суттєвого підвищення соціальної захищеності селян, створення належних умов життя.

Важливим напрямом забезпечення ефективності функціонування господарських суб'єктів на селі є прискорення процесів широкого доступу до інвестиційних інноваційних ринків, використання кращих досягнень в менеджменті, впровадженні інноваційних технологій та виробництва конкурентоспроможної продукції.

У розв'язанні соціально–економічних проблем розвитку села активна роль має належати сільським громадам, громадським організаціям, які у взаємодії з виконавчими органами місцевої влади покликані розробляти програму розвитку села.

Слід зазначити, що поряд зі зростанням особистих селянських господарств населення та селянських (фермерських) господарств, є і ряд інших напрямів вирішення проблем зайнятості сільського населення, зокрема, за рахунок збільшення робочих місць, які не пов'язані з сільським господарством – розширення сфери послуг туризму. Це створення ремонтно–будівельних бригад, обслуговуючих механізованих кооперативів, механічних, радіотелевізійних майстерень, побутових закладів. Це розвиток інфраструктури туризму, в тому числі зеленого (сільського), що дозволить повніше використовувати сприятливі умови і рекреаційні можливості регіону для оздоровлення, лікування і відпочинку громадян, а це також дасть можливість створення нових робочих місць.

Для розширення зайнятості сільського населення важливе значення має відновлення підсобних промислів, об'єктів зберігання і переробної діяльності (складів, холодильників,

олійниць і млинів, плодоконсервних заводів і цехів), які в процесі реформування в основному припинили функціонування.

Таким чином, населення з різною якістю трудового потенціалу може знайти місце прикладання праці. Нові соціальні групи села зміцнять демографічні передумови його розвитку, будуть сприяти розширенню демографічної бази відтворення сільського населення і трудового потенціалу села.

Висновки

Перспективи формування і використання трудового потенціалу полягають у формуванні регіональної політики, яка повинна не тільки виходити з географічного розташування території, її економічних та ресурсних особливостей, але і врахування регіональних можливостей у відродженні і розвитку сільських територій. Пошук шляхів вирішення цих проблем слід здійснювати на засадах повного використання ресурсно–виробничого потенціалу регіону та етнічних особливостей населення стосовно розвитку підприємництва з напрямами розвитку територій та попитом населення.

Пріоритетними напрямами підприємницької діяльності у сільській місцевості України повинні стати: аграрний сектор та галузі переробно–харчової промисловості АПК, серед них нові структури ринкового типу; туристичний комплекс, а у складі останнього рекреаційний туризм, у тому числі сільський (зелений).

Список використаних джерел

1. Гуткевич С.А. Управление инвестиционным процессом в аграрной сфере / С.А. Гуткевич. – М., 2000. – 267 с.

2. Підприємництво в аграрній сфері економіки / [Малік М.Й., Лупенко Ю.О., Романова Л.В. та ін.]. – К.: ІАЕ, 1998. – 166 с.

3. Ресурсний потенціал АПК: концептуальні засади і механізми збалансованого відтворення та ефективного використання: [зб. наук. праць / редкол.: В.М. Трегобчук (відп. ред.) та ін.]. – К.: НАН України. Ін–т економіки. – 2002. – 160 с.

4. Соціальна інфраструктура села: навч. посіб. // за ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 465 с.

5. Сус Т.Й. Центри економічної активності – механізм ефективного використання та формування соціально–трудового потенціалу села / Т.Й. Сус // Економіка АПК. – №10. – 2006. – С. 141–147.

6. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: навч. посібник / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 1998. – 240 с.

7. Якуба К.І. Демографічна політика в сільській місцевості України / К.І. Якуба. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 327 с.

О.М. КИРИЧЕНКО,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Навчально–наукового інституту економіки і управління НУХТ

Щодо аналізу стану соціальної сфери України в умовах економічної кризи

У статті розглядаються окремі питання аналізу стану соціальної сфери України в умовах розвитку кризових економічних явищ, динаміки макроекономічних та соціальних індикаторів, посилення взаємозв'язків індикаторів оцінки соціального розвитку, що свідчить про необхідність комплексного підходу з метою досягнення соціально–економічної стабільності з урахуванням досвіду розвинутих країн.

Ключові слова: *соціальна сфера, економіка, ВВП, індикатори, стабільність, розвиток.*

О.Н. КИРИЧЕНКО,
к.е.н., доцент кафедры менеджмента и администрирования Учебно–научного института экономики и управления НУХТ

Относительно анализа состояния социальной сферы Украины в условиях экономического кризиса

В статье рассматриваются отдельные вопросы анализа состояния социальной сферы Украины в условиях развития кризисных экономических явлений, динамики макроэкономических и социальных индикаторов, усиления взаимосвязей индикаторов оценки социального развития, что свидетельствует о необходимости комплексного подхода с целью достижения социально–экономической стабильности с учетом опыта развитых стран.

Ключевые слова: *социальная сфера, экономика, ВВП, индикаторы, стабильность, развитие.*

O. KYRYCHENKO,
associated professor of Management and Administration Department, Education and Scientific Institute of Economisc and Management, National University of Food Technologies

Regarding the analysis of the social sphere of Ukraine in the economic crisis

This article addresses some analysis of the social development of Ukraine in conditions of crisis economic phenomena, the dynamics of macroeconomic and social indicators, strengthen relationships assessment indicators of social development, which demonstrates the need for an integrated approach to achieve social and economic stability based on the experience of developed countries.

Keywords: *social issues, economics, GDP, indicators, stability, development.*

Постановка проблеми. Політика економічних реформ, що здійснюється в Україні, потребує подальшого розвитку з метою проведення значних соціально–економічних перетворень, припинення падіння та переходу до поступового зростання основних макроекономічних показників.

Водночас ситуація потребує запровадження таких заходів соціального захисту, в першу чергу соціально незахищених

© О.М. КИРИЧЕНКО, 2016